

Jarosław Paszyński

O co chodzi w etyce?

Człowiek w Kulturze 4-5, 147-153

1995

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jarosław Paszyński

O co chodzi w etyce?

Na temat moralności i etyki ostatnio wiele się mówi i publikuje. Nic dziwnego, moralność bowiem stanowi dziedzinę, która dotyczy każdego człowieka, a jej teoria, jaką jest etyka, pozwala człowiekowi zrozumieć, jakże przecież złożoną, rzeczywistość moralną.

Takiemu jednak rozumieniu nie służą propozycje etyczne, które redukcją moralność: bądź do sfery emocji, bądź do dziedziny wiary, bądź też do samych jedynie norm.

Dlatego też w tej mierze warto przypomnieć stanowisko etyki klasycznej, tym bardziej że jest ono albo pomijane, albo nie rozumiane w wielu kręgach zajmujących się etyką.

W artykule tym będzie zatem chodziło o ukazanie struktury etyki klasycznej. Zostanie więc przedstawiony przedmiot właściwy etyki, metoda i cel, jak również podział etyki klasycznej.

Rozważania te — mające jedynie szkicowy charakter — będą oparte na klasycznym już dziele, jakim jest w polskiej literaturze przedmiotu *Katolicka etyka wychowawcza* J. Woronieckiego OP, jak również w dużej mierze na odpowiednich artykułach o. prof. M.A. Krąpcy, w których tenże autor podejmuje te doniosłe zagadnienia.

1. Przedmiot właściwy etyki

Przedmiotem właściwym etyki jest to, co stanowi dziedzinę mo-

ralności, a więc moralna działalność człowieka, czyli inaczej mówiąc byt moralny, którym jest akt decyzji¹. Dlatego też — stwierdza Ojciec Krąpiec — decyzja jest tym FAKTEM, którego teorią filozoficzną jest etyka. Chodzi bowiem o ostateczne «uniesprzeczniające» wyjaśnienie tego właśnie faktu, jakim jest decyzja jako byt moralny...”².

Akt decyzji kształtują zarówno czynniki przedmiotowe jak i podmiotowe, zarówno strona poznawcza jak i wolitywna — chodzi zatem o wskazanie i przedstawienie tych przyczyn w określonym strukturą bytową porządku.

Najpierw trzeba wskazać na ten czynnik działania ludzkiego, którym jest dobro. Należy zatem wyjaśnić związek człowieka z dobrem, które będąc aktualnym przedmiotem jego działania staje się zarazem jego celem. Analiza więc dobra i jego hierarchii będzie równocześnie analizą celu, tak że wskazanie ostatecznego dobra będzie zarazem wskazaniem ostatecznego, obiektywnego celu dla człowieka³.

Drugim składnikiem konstytuującym porządek moralności jest czynnik wzorczy, czyli odczytanie struktury — treści dobra, które jako cel stanowi motyw ludzkiego działania. Treść dobra, czyli prawdę o dobru, odczytuje rozum, który tym samym ukierunkowuje i normuje ludzkie działanie poprzez formułowanie konkretnych sądów praktycznych, spośród których jeden wybiera wola w momencie decyzji. Proces decydowania się jest bardzo złożony, należy zatem przedstawić jego mechanizm, a to przez ukazanie swoistości władz umysłowych człowieka w przyporządkowaniu do moralnego działania, a więc rozumu i woli, jak również ich oddziaływanie na siebie w poszczególnych fazach decyzji⁴. Równie ważne jest ukazanie roli sumienia: tak przeduczynkowego, gdzie rozum praktyczny — by pokierować działaniem — uzgadnia swoje sądy (już to z prawem moralnym, czy to w postaci naczelnego sformułowania prawa naturalnego — *bonum est faciendum, malum vitandum*, czy to z konkretnymi normami moralnymi; już to z całą bazą rozumu teoretycznego jaką jest rozumienie rzeczywistości), jak i pouczynkowego, gdzie rozum osądza i ocenia wartość moralną dokonanych czynów⁵. Należy także ukazać udział władz zmysłowych w życiu moralnym człowieka: tak od strony zmysłowo-poznawczej, jak i od strony pożądaw-

czo-wolitywnej, czyli bogatą sferę ludzkich uczuć; jak również ich stosunek do władz rozumu i woli⁶.

Trzecim składnikiem, który urealnia porządek moralności, jest czynnik sprawczy, czyli sam moment decyzji, w którym to człowiek sam staje się realnym źródłem działania, czyniąc się tym samym moralnie dobrym bądź moralnie złym.

Należy zatem ukazać specyfikę dobra i zła moralnego czynu, a to poprzez odniesienie go do: normy moralności, celu ostatecznego człowieka, oraz do okoliczności warunkujących określoną decyzję⁷.

Realne działanie człowieka, w którym realizuje on konkretne dobro i doskonali się moralnie, jest już przedmiotem wychowania, niemniej jednak należy w etyce zastanowić się nad tymi aktami osobowymi, które usprawniają ludzkie działanie, czyli nad cnotami i przeciwnymi im wadami. I tak: z jednej strony należy rozważyć cnoty „umożliwiające osobowe życie człowieka”⁸ w jego wymiarze egzystencjalnym (aspekt wertykalny), a więc akty wiary, nadziei i miłości; z drugiej strony natomiast cnoty usprawniające władze człowieka w jego wymiarze treściowym — istotowym (aspekt horyzontalny), a więc cnoty kardynalne z zastępem cnót im podporządkowanych⁹, gdzie: roztropność usprawnia rozum, sprawiedliwość wprowadza ład w dziedzinę woli, męstwo doskonali uczucia bojowo-popędliwe, umiarkowanie zaś temperuje pożądlivą stronę człowieka. Dziedzina zatem aretologii stanowi ważną problematykę etyki klasycznej stanowiąc o jej wychowawczym nastawieniu¹⁰.

2. Metoda i cel etyki

Każdy przedmiot nauki zawiera już w sobie immanentnie właściwą mu metodę, gdyż to charakter bytowy przedmiotu wyznacza sposób jego odczytania¹¹. Zatem skoro przedmiotem właściwym etyki jest decyzja jako byt moralny, to metoda etyki będzie polegała na „ostatecznym **uniesprzeczniającym** wyjaśnieniu tego właśnie faktu, jakim jest decyzja jako byt moralny. Uniesprzeczniające wyjaśnienie bytu moralnego — stwierdza o. Krąpiec — polega na wskazaniu tych

czynników, których odrzucenie jest równoważne odrzuceniu samego bytu moralnego"¹².

Etyka jednakże będąc wiedzą o moralnej działalności człowieka jest nauką praktyczną, w przeciwieństwie do nauk czysto teoretycznych, gdzie przedmiotem wiedzy jest wszystko to, co nie wchodzi w zakres ludzkich czynności¹³. Należy zatem bliżej się przyjrzeć specyfice metody nauki praktycznej, jaką jest etyka. W tym względzie — zauważa J. Woroniecki — „koniecznym jest ściśle rozróżnić kilka odrębnych stanowisk, jakie umysł jest w stanie zająć, wobec przedmiotu, który jest czynnością"¹⁴.

Stanowisko pierwsze zajmuje rozum wobec czynności niedostępnych dla podmiotu, a tym samym będących przedmiotem wiedzy teoretycznej. Metoda zastosowana tutaj rozum jest ściśle metafizyczna, w podanym wyżej sensie, a więc polegająca na ostatecznym, uniesprzeczniającym wyjaśnieniu danego faktu, czyli na wskazaniu czynników konstytuujących dany fakt. J. Woroniecki nazywa tę metodę analityczną, akcentując w ten sposób rozłożenie danego przedmiotu na czynniki składowe¹⁵. Celem takiego postępowania rozumu jest dotarcie do prawdy, pewność zaś jaką uzyskuje, jest pewnością metafizyczną, a więc niepowątpiewalną¹⁶. Pierwsze stanowisko — zauważa J. Woroniecki — „rozum zajmuje w wiedzy czysto teoretycznej, i jako takie pozostaje ono poza zakresem nauk praktycznych"¹⁷.

Drugie stanowisko, zwane praktyczno-teoretycznym, zajmuje rozum wobec czynności dostępnych dla podmiotu, a więc wobec dziedziny czynu ludzkiego. Stanowisko to różni się od poprzedniego tylko przedmiotem i ze względu na jego charakter nazywa się praktycznym, natomiast ze względu na metodę, cel i pewność nazywa się teoretycznym, gdyż elementy obydwu mają taki sam charakter. Metafizyczna zatem analiza czynu jako bytu moralnego pozwala wskazać na istotne, konstytuujące moralność czynniki, a tym samym staje się teoretycznym (metafizycznym) fundamentem dla budowania etyki jako nauki praktycznej¹⁸.

Rozum obok wiedzy teoretycznej, ogólnej, o koniecznych składnikach moralności musi jeszcze posiadać wiedzę praktyczną, szcze-

gotową, aby umieć pokierować konkretnym działaniem w określonych warunkach. Wiedze taką rozum uzyskuje stosując tzw. metodę syntetyczną, która polega na umiejętnym składaniu wyróżnionych, koniecznych elementów w przyporządkowaniu do sformułowania określonych, konkretnych sądów praktycznych o czynach, które mają być wykonane. Stanowisko rozumu może być tutaj dwojakie, a to ze względu na cel, którym z jednej strony może być konkretne, natychmiastowe działanie, a z drugiej strony wiedza o konkretnym działaniu¹⁹.

Trzecie zatem stanowisko rozumu określa się jako wiedzę praktyczną *habitualną*, która daje działającemu podmiotowi „pewną umiejętność czy sprawność wewnętrzną (*habitus*) i ona to, a nie natychmiastowy czyn (*actus*) jest celem, do którego bezpośrednio zmierza”²⁰. Przedmiotem tej wiedzy jest czyn; metoda, jaką stosuje rozum, jest syntetyczna jako właściwa dla wiedzy praktycznej; cel natomiast jest teoretyczny, chodzi bowiem o wiedzę o tym jak się zachować w określonych przypadkach. Z tego też względu nie może być tu żadnej pewności: ani metafizycznej, ani moralnej. Wiedza ta jednakże, określana mianem kazuistyki, jest koniecznym dopełnieniem praktycznym teoretycznej (metafizycznej) wiedzy etycznej²¹.

Czwarte stanowisko, zwane wiedzą praktyczną aktualną, zajmuje rozum wówczas, gdy ma bezpośrednio pokierować konkretnym czynem. Metoda, jaką tu stosuje, jest syntetyczna, a celem jest bezpośrednio, natychmiastowe wykonanie danego czynu. Wiedza ta usprawniając rozum w kierowaniu ludzkim działaniem staje się cnotą roztropności, czyli naczelną kierowniczką życia moralnego człowieka²². Na tym stanowisku rozumu podmiot może dojść w swych konkretnych czynach do pewności moralnej, a to za sprawą „wpływu woli na praktyczny sąd rozumu”²³. Ta też płaszczyzna wiedzy praktycznej nie stanowi przedmiotu nauczania, ale należy do dziedziny wychowania²⁴.

Podsumowując powyższe przedstawienie charakteru metody i celu etyki klasycznej można za J. Woronieckim stwierdzić, że etyka ma „... na celu głębsze zrozumienie podstawowych składników i zasad postępowania moralnego wraz z pewnymi, jeszcze dość ogólnymi wskazaniem, jak te wiadomości stosować w praktyce życia”²⁵.

3. Podział etyki

Etyka dzieli się zasadniczo na część ogólną i szczegółową. W części ogólnej przedmiot etyki stanowi dziedzina ludzkiego czynu, analizowanego od strony metafizycznej, gdzie chodzi o wskazanie istotnych czynników konstytuujących porządek moralności, a więc z jednej strony przyczyny: celu, wzoru, sprawczości, z drugiej zaś — umysłowe i zmysłowe władze człowieka²⁶.

W części szczegółowej uwzględnia się to wszystko, co zostało powiedziane w części ogólnej — są to bowiem konieczne składniki każdego czynu — jednakże w przyporządkowaniu do określonych kategorii czynów, które tym samym stanowią przedmiot szczegółowej części etyki²⁷. W etyce klasycznej wyróżnia się szczególnie kategorie czynów wedle odpowiednich przedmiotów formalnych określonych aktów osobowych, czyli wedle poszczególnych cnót i przeciwnych im wad. W zakres rozważań wchodzi zatem: z jednej strony cnoty teologiczne, a więc wiara, nadzieja i miłość; z drugiej strony natomiast cnoty kardynalne, czyli roztropność, sprawiedliwość, męstwo i umiarkowanie, wraz z całym orszakiem cnót im podporządkowanych: czy to jako integrujących, czy to jako gatunkowych, czy też jako potencjalnych ze znamieniem określonej cnoty kardynalnej. Rozważa się również odpowiadające każdej cnocie wady, które znieprawiają ludzkie działanie: bądź przez niedomiar tego, co być powinno, bądź przez nadmiar w stosunku do tego, co stanowi przedmiot określonego działania²⁸.

PRZYPISY

1 Zbb. M.A. Krapiec: *Decyzja — bytem moralnym*, RF 31 (1983) 2, s. 47-65; por.: „Przedmiotem etyki jest moralna działalność człowieka, tzn. te wszystkie jego czynności, które popełnia świadomie i dobrowolnie i za które jest odpowiedzialny. Działalność te oznaczamy po polsku nazwą «postępowanie», która doskonale wydatnia, o co nam chodzi, i wyodrębnia właściwy jej przedmiot" (J. Woroniecki: *Katolicka etyka wychowawcza*, t. I, Lublin 1986, s. 31); „Oto w najogólniejszym zarysie przedmiot filozofii moralnej, czyli etyki: jest nim cała dobrowolna działal-

ność człowieka, za które jest on odpowiedzialny i która się obraca około podstawowych jego obowiązków i uprawnień prowadzących go do pełni rozwoju duchowego i do urzeczywistnienia właściwego mu celu" (*ibidem*, s. 32-33).

2 M.A. Krąpiec: *Decyzja — bytem moralnym...*, przyp. 20.

3 Zob. tenże: *O rozumienie bytu moralnego*, RF 31 (1983) 2, s. 99; por. tenże: *U podstaw rozumienia kultury*, Lublin 1991, s. 66-84; J. Woroniecki: *Katolicka etyka wychowawcza*, t. I, s. 31-32, 61-96.

4 Por. M.A. Krąpiec: *Decyzja — bytem moralnym...*, s. 54—62; J. Woroniecki: *Katolicka etyka wychowawcza*, t. I, s. 97-108, 119-129.

5 M.A. Krąpiec: *U podstaw rozumienia kultury...*, s. 93-99; J. Woroniecki: *Katolicka etyka wychowawcza...*, t. I, s. 109-119, 186-253.

6 Por. M.A. Krąpiec: *U podstaw rozumienia kultury...*, s. 85-93; J. Woroniecki: *Katolicka etyka wychowawcza...*, t. I, s. 148-176.

7 Por. M.A. Krąpiec: *Ja — człowiek*, Lublin 1991, s. 299-317; J. Woroniecki: *Katolicka etyka wychowawcza...*, t. I, s. 254—299.

8 M.A. Krąpiec: *U podstaw rozumienia kultury...*, s. 138.

9 Zob. *ibidem*, s. 138-139.

to Por. *ibidem*, s. 135-142; J. Woroniecki: *Katolicka etyka wychowawcza...*, t. I, s. 328-418.

U Por. *ibidem*, s. 34.

12 M.A. Krąpiec: *Decyzja — bytem moralnym...*, przyp. 20.

13 Zob. J. Woroniecki: *Katolicka etyka wychowawcza...*, t. I, s. 34.

14 *Ibidem*, s. 35-36.

15 *Ibidem*.

16 *Ibidem*, s. 36-37.

17 *Ibidem*, s. 37. W podejściu tym akcentuje się tylko aspekt filozoficzny, pomija się natomiast różnorodny charakter nauk szczegółowych.

18 *Ibidem*, s. 37, 40-41; M.A. Krąpiec: *U podstaw rozumienia kultury...*, s. 143-145.

19 Por. J. Woroniecki: *Katolicka etyka wychowawcza...*, t. I, s. 37-38.

20 *Ibidem*, s. 38.

21 Zob. *ibidem*, s. 38, 42.

22 Zob. *ibidem*, s. 39.

23 *Ibidem*.

24 Zob. *ibidem*, s. 44.

25 *Ibidem*, s. 45⁶.

26 Por. *ibidem*, s. 46.

27 *Ibidem*.

28 Por. *ibidem*, t. II (I)s. 5-13; M.A. Krąpiec: *U podstaw rozumienia kultury...*, s. 134-142.